

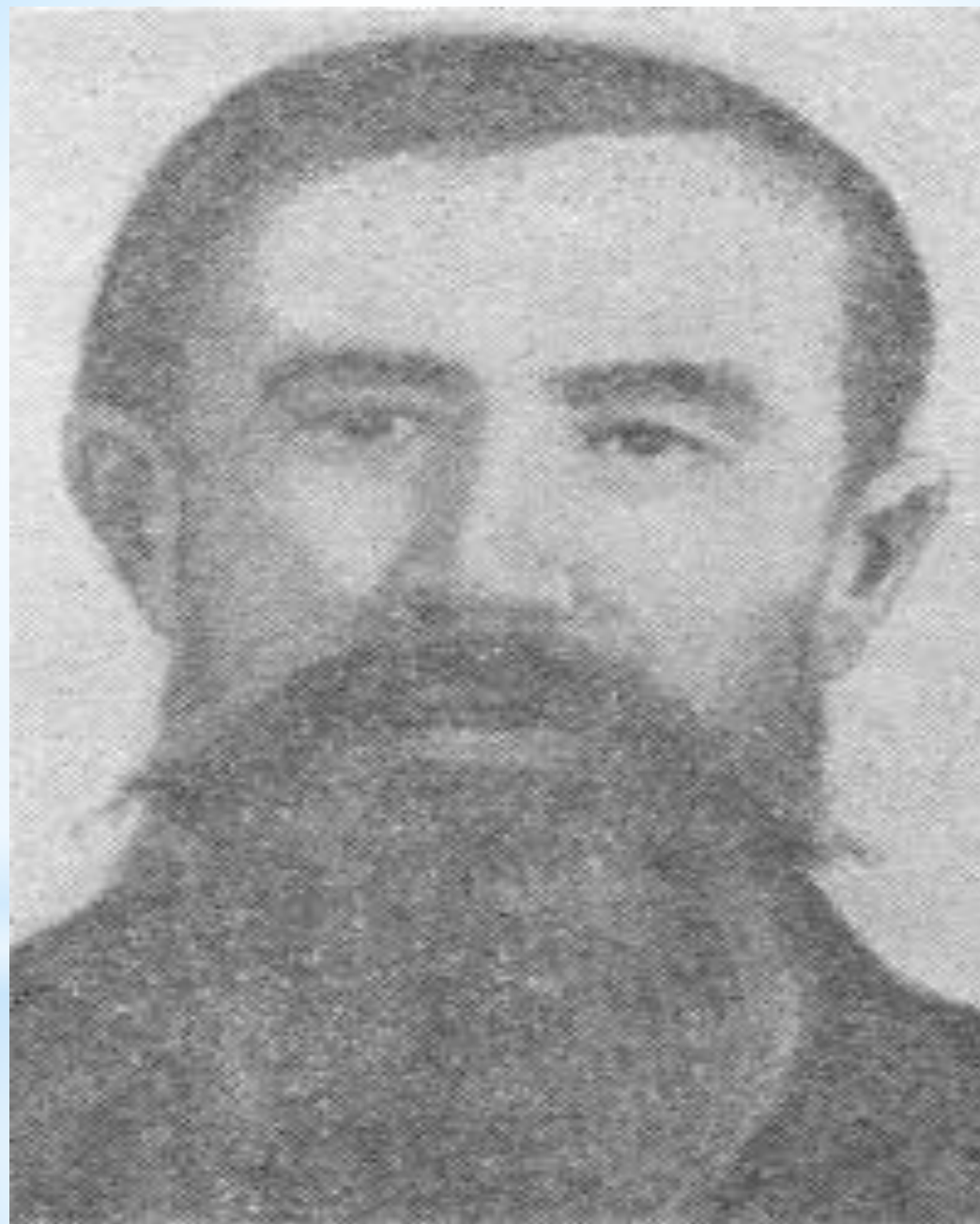
Б. Қаратаев

Қазақстанның

көрнекті қайраткері

Орындаған: Юсупова Г.а

Тексерген: сүндетова а.Н

** 1905 жылы түсірілген мына суретте қазақтың сол тұстағы және болашақтағы қайраткерлері бейнеленген*

*XIX ғасырдың 80-жылдарының соңында қазақ даласында қоныс аударушыларға жер бөлу саясатының салдарынан қазақтар адам төзгісіз қиындықтарды бастан кешірді. Міне, осындай шиеленісулер отаршылыққа қарсы бағытталған ұлт-азаттық қозғалыстың туындауына әкеп соқтырды. Бұл қоғамдық қозғалыстардың басында сол замандағы көзі ашық, көкірегі ояу ахмет Байтұрсынов, Әлихан Бөкейханов, Халел Досмұхамедов, Мұхамеджан сералин, Міржақып Дулатов, Мұстафа Шоқай, Ғұмар Қарашев сынды көптеген зиялының қатарында Бақытжан Қаратаев та бар еді.

* Қаратаев Бақытжан Бейсәліұлы 1860 жылы Жайық өңірінің Қаратөбе ауданындағы ақбақай ауылында дүниеге келген. Ол Орынбор гимназиясын бітіргеннен кейін Санкт-Петербург университетінің заң факультетіне оқуға түседі. 1890 жылы оны ІІ дәрежелі алтын медальмен үздік бітіреді. алған ма мандығы бойынша Петербургте, Кутаусиде және Орынборда бірнеше жыл тергеуші болып істейді. 1897 жылы туған жеріне қайта оралып, Оралда, Қаратөбеде, Жымпитыда адвокат болды. 1907 жылы ІІ Мемлекеттік Думаға Орал облысынан депутат болып қатысып, жер-су мәселесі бойынша қазақ халқының мүддесін қорғап сөз сөйлеген. 1907-1916 жылдары ағартушылық жұмыстармен айналысып, «Қазақстан» газетін, «айқап» журналын шығаруға көмектеседі. 1918 жылы облыстық атқару комитетінің мүшелігіне сайланды. сол жылы наурызда әскери үкімет бүлік ұйымдастырып, облыстық кеңес мүшелерін (ішінде Қаратаев та бар) тұтқынға алды. 1919 жылы 24 қаңтарда Чапаев дивизиясы босатып, кейін ол Орал облревкомының құрамында ұлттар коллегиясын басқарды.

1919 жылы 24 шілдеде Қаратаев Қазақ әскери ревкомының мүшелігіне тағайындалды. 1920 жылы 4-12 қазанда Орынборда өткен Кеңестердің Бүкілқазақстандық I съезіне делегат болды. Мұнда қабылдаған Қазақ аССР-інің еңбекшілері құқығы туралы декларацияның жобасын дайындауға қатысқан. Қазақ аССР-інің заң комиссары болды. Кеңестердің II Бүкілқазақстандық съезіне де делегат болып қатысты.

Патша өкіметінің жер саясатына қарсылық

Қазақ даласына келіп қоныстанушылар саны күрт артып, құнарлы, шұрайлы жерлерінен айырылып жатқан елдің жағдайы қыл ұшына келген еді. Осындай дүрбелеңде ел жер сақтап қалу үшін не істерін білмей сабыла бастады. сөйтіп, ел тағдыры сынға түскен кезде ұлт зиялыларының көзқарастары қиыспай екіге бөлінді.

Біріншісі - «көшпенді өмір салтын доғарып, ел болып жиылып, қала салайық, егін егіп, бау-бақша отырғызып, отырықшы салтқа көшейік, сонда шұрайлы жерлерімізге өзіміз ие болып қаламыз, жақсы өмір сүріп кетеміз» дейді.

Екіншісі - «сан жылдар қалыптасқан шаруашылық, өмір салты - аяқастынан өзгерте салатын нәрсе емес, ол - өздігінен қалып тасатын табиғи үрдіс, оны өзгерткенмен, бәрібір күйреп қалады, ұзаққа бармайды, ақыр аяғында башқұрттар құсап жерді мұжықтарға болмашы бағаға сатып, сын-сидан болып шыға келеміз.

I Мемлекеттік Думаны шақыру туралы заң 1905 жылдың желтоқсан айында патшаның екі манифесінің негізінде шықты. Үлкен атыс-тартыстың нәтижесінде арнайы мәжілістің шешімі бойынша «бұратана елдерден» Думаға депутат сайлау турасын да шешім қабылданады. алғашқы Дума таратылғаннан кейін 1907 жылдың қаңтар-ақпан айларында II Мемлекеттік Думаға депутаттар сайлау жүргізілді. Қазақ халқынан депутаттыққа Орал облысынан Бақытжан Қаратаев, ақмола облысынан Шәймерден Қосшығұлов, Торғай облысынан ахмет Бірімжанов, Семей облысынан Темірғали Нұрекенов, Жетісу облысынан Мұхамеджан Тынышпаев, сырдария облысынан Тілеулі алдабергенов, астрахань губерниясынан Бақтыгерей Құлманов сайланды. II Мемлекеттік Думада өкіметтің жүргізіп отырған аграрлық және отаршыл саясаты сынға алынады.

II Мемлекеттік Дума жұмысына қатысу үшін Петербургке жүрер қарсаңында Бақытжан Бисәліұлы Орал қаласында татар социал-демократтары шығарып тұрған «Орал» газетінің бетіне 1907 жылы 7 ақпанда «Орыс халқына ашық хат» деген тақырыппен өзінің болашақ депутаттық және қоғамдық - саяси қызметіне бағдарлама іспетті болған мақаласын жариялайды. Мұнда ол орыс шаруаларының қазақ жеріне көшірілуі орайына кеңінен жол беріліп келе жатқан заңсыздықтарды ашып көрсетті.

Қазақтардың ата-баба қонысынан, тіпті, тұрғын үйінен зорлықпен қуылуын, кейде жеке меншіктеріндегі малдарын да күштеп тартып алудың орын алып отырғанын сондай -- өрескел қылықтар салдарынан қантөгіске апарулы қақтығыстар жиі байқалып жүргенін айтты. Бейбіт қазақ халқының заңды ашу-ызасын туғызуы әлгіндей жәйттерді байыппен саралай келіп:

«Біз бұларды орыс халқына жаулық қарым-қатынаста болғандықтан емес, достық көңілден айтып отырмыз, - деп жазды орыс парламентіне мүше ретінде аттанғалы отырған осынау қазақ уәкілі.

Орыс халқы бізге дұшпан емес, біздің онымен ортақ дұшпанымыз бар, ол-патшалық самодержавие -дүр ... біз былай ойлаймыз : ең алдымен Ресейдің өз ішінде жеке адамдарға , кабинетке , монастырларға бөлінген және басқа да жерлер-жерсіз шаруалар қолына берілуге керек, ал күллі ел бойынша -жер біткен халық меншігі ретінде танылуға тиіс.Бұл үшін елдің барша жоғарғы өкіметі халықтың өз қолында өтсін .самодержавие құламайынша мәселесі оң шешілмейді,сондықтан да біз жер үшін күресті Ресейдің барлық халқымен бірлесіп жүргізу ниетіндеміз».

Осы сөздерінен Бақытжан Бисәліұлының революцияға дейінгі де, одан кейінгі де іс-әрекеттерін айқындаған мақсатын айқын аңғаруға болады.

Ол II Мемлекеттік Думаның пленарлық мәжілістерінде де, өзі мүше болған аграрлық және басқа комиссияларда,одан тысқары , үкімет мекемелерінде де зор қажыр-қайратпен қазақ халқының мұң-мұқтажын жоқтады.

* 1908 жылғы маусымның 15 күнгі “Тургайская” газетінің №24 санында “К изданию киргизской газеты” атты мақала жарық көрді. аталған мақалада Санкт-Петербурда қазақ тілінде газет, журнал шығару үшін қоғам ұйымдастырылғаны жазылады. Бұл қоғамды құруды қолға алған белгілі байлар И.Жаманшалов пен Рамьевтер болды. Империя астанасынан шығарылатын болашақ “алаш” газетінің редакторлығына Б.Қаратаев шақырылады. Қазақ зиялылары “алаш” атауының түп төркіні еркіндікті білдіретін қасиетті ұғым екендігін тамыршыдай тап басқан және редакторлыққа елге белгілі қайраткерді шақыруда біраз жәйтті аңғартса керек. Газет ұжымы егер болашақта шығарылатын газетке Б.Қаратаев редактор болса, жұмыстың өрге басатындығын Бақытжан Бейсәліұлын жалпақ алаш жұртының жақсы білетіндігін жаза келіп, алдағы жұмысына табыс тілеген. Өкінішке орай, газет жарыққа шықпаған сияқты.

* Өмірінің соңына қарай ол ғылыми жұмыспен шұғылданды. артына өшпес мол мұра қалдырды 1916 жылғы зобалаң жылдары Б.Қаратаев қазақ даласындағы тыл жұмыстарына жастарды алу шараларын тоқтату жөнінде Ж.Досмұхамедов, Ж.сейдалиндермен бірігіп дайындаған “Қазақтар туралы естелік жазбаны” патша әкімшілігіне тапсыруы туралы да біраз еңбектенген. 1917 жылы большевиктер партиясының қатарына өтеді. 1918 ж. облыстық атқару комитетінің мүшелігіне сайланды. 1918 ж. наурызда «әскери үкімет» бүлік ұйымдастырып, обл. кеңес мүшелерін, (ішінде Қаратаев та бар) тұтқынға алады. 1919 ж. 24 қаңтарда ақ гвардияшылар тұтқынынан босатылып, Орал облыстық ревкомның құрамында ұлттар коллегиясын басқарады..

* 1919 ж. 24 шілдеде ол Қазәскер ревкомның мүшелігіне тағайындалады. 1920ж. 4 -12 қазанда Орынборда өткен Кеңестерді Бүкілқазақстандық Ісъезіне делегат болып, Қазақ республикасы еңбекшілерінің құқығы туралы декларацияның жобасын дайындауға қатысқан. Қазақ АКСР - інің заң комиссары болды. Кеңестерінің 2- Бүкілқазақстандық съезіне де делегат болып қатысады. Б.Қаратаев Кеңес өкіметін қазақ сахарасында орнатуға екі-ақ жыл араласады да, большевиктердің Кеңес өкіметін орнатуда қазақ халқына қарсы зорлық-зомбылығы, қырып-жоюға бағытталған саясаты, социализм идеясын күшпен енгізіп, дінінен, әдет-ғұрпынан, тілінен бездіретін және мәңгүрттікке айналдыратын ілімінің астарын дер кезінде түсініп, 1927 жылы партия қатарынан шығады.

* 1921-24 жылдары ол ақтөбе қаласында адвокаттардың губерниялық коллегиясының төрағасы қызметін атқарады. Езілген халықтың құқын қорғауда көп еңбек сіңірген заңгер. Бақытжан Қаратаев большевиктердің қазақ халқына қарсы ұйымдастырған нәубетіне, аштан қырылуына қарсы батыл үн көтерген қайраткер.

Өмірінің соңына қарай Б.Қаратаев ғылыми зерттеу жұмыстарымен айналысып, күні бүгінге дейін маңызын жоймаған ұлт-азаттық көтерілістер және Қазақстандағы азамат соғысы тарихы туралы еңбектерін жазып қалдырды.

* 1931 жылы 16 тамызда Б. Қаратаев Орталық архив басқармасының ғылыми қызметкері болып тағайындалады. Басқарма Б. Қаратаевты, арнайы бағдарламасы бойынша, Қазақстанның 1916-1919 жылдар аралығындағы тарихын зерттеу мақсатында ақтөбе, Орал, саратов, Орынбор қалаларына іссапарға жібереді. Ол іссапарда жүріп мұрағат, кітапхана қорларымен жұмыс жасап, халқымыздың тарихына қатысты құнды деректер жинайды.

* Б. Қаратаевтың жан-жақты зерттеліп жазылған құнды еңбегі- «Обзор материалов из истории колонизации казахского края в связи с восстанием казахов Оренбургского края в 1869 году и в начале 1870-х годов».

* ал, Батыс алаш зиялылары мен алашорда үкіметін сыңға ала жазған «Из истории алаш-Орды» еңбегінен, кеңестік тұрғыда жазылса да, алаш қайраткерлерінің сол кезеңдегі қоғамдық-саяси қызметтері, іс-әрекеттері туралы танысуға мүмкіндік береді.

сонымен қатар, Б.Қаратаевтың артында қалған шығармашылық мұрасының біразын өзі көріп куә болған және өзі қатынасқан революциялық-саяси оқиғалар, яғни «К истории революционного движения в Уральской губернии», 1905-1907 жылғы бірінші орыс революциясы тұсындағы Орал қаласындағы астыртын ұйымдардың қызметін баяндайтын бұл еңбекті зерттеуші М.Ысмағұлов Б.Қаратаевтың жазғандығын айтады.

* 1919 жылы Торғайдағы Ә.Жангельдиннің екінші жорығын бейнелейтін «Первый полководец казахских частей - а.Джангельдин», Орал қаласын орыс-казактардан азат етілуі туралы «Взятие города Уральска», «Гибель Чапаева» және т.б жөніндегі естелік жазбалар құрайды.

* «Біздің ұзақ өмірден көргеніміз, естігеніміз, тарихи әдебиеттерден кейбір білгеніміз қағазға түсе берсе игі еді» деген мақсат санаған

* Б. Қаратаев денесін ауру меңзеп, төсек тартып жатса да, өз естеліктерін көзқарастарын парактарға жазып қалдырған

* 1932 жылы 2 желтоқсанда Жоғарғы Комитет Президиумы Б. Қаратаевқа қазақ халқының жарқын болашағы үшін сіңірген еңбегіне байланысты арнайы зейнетақы тағайындайды.

* 1934 жылдың 26 тамызында алаштың ардақты ұлы Б.Қаратаев 74 жасында дүниеден озады.

* Көрменің мақсаты.

-Қазақтың ірі тарихи тұлғаларының бірі, заманының озық ойлы заңгері, алаштың ардақты азаматы, өз ұлтының құқын қорғап, мұңын мұңдап, жоғын жоқтаған қайраткері Б.Қаратаевтың өмір жолын, еңбектерін, тарихтағы орнын музей қорында сақталған жәдігерлер арқылы көрерменге кеңінен таныстыру.

Көрменің тартымдылығы:

-Б.Б.Қаратаев туралы жәдігерлерді жарыққа шығару

-Көрменің ғылыми маңыздылығы:

-Батыс Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану музейінің қорындағы тарихшы, зерттеуші-ғалым М.Ысмағұловтың қорынан алынған Бақытжан Бейсалыұлы Қаратаев туралы архивтік құжаттар көшірмелерін қалың көпшілікке көрсету .

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. <https://kk.wikipedia.org>
2. «Батыс Қазақстан облысы» энциклопедиясы.
3. Қазақстан ұлттық энциклопедиясы 5- том
4. Б.Қойшыбаев «Бақытжан Қаратаев»